

В. І. Ляшенко,

*доктор економічних наук,
Міжнародний центр дослідження соціально-економічних
проблем модернізації та розвитку кооперації, м. Полтава*

Р. В. Прокопенко,

*кандидат економічних наук
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ*

С. В. Дзюба,

*кандидат технічних наук,
Придніпровський науковий центр
НАН України і МОН України, м. Дніпро*

СЦЕНАРІЇ РИНКОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИДНІПРОВСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зв'язок з науковими і практичними завданнями. Російсько-український конфлікт, який у 2014 р. перейшов у збройне протистояння та анексію територій, призвів до суттєвих змін у зовнішньоекономічній діяльності українських промислових регіонів. Падіння товарообігу між Україною та РФ сталося ще у 2011 р. та посилюється після 2014 р. як внаслідок введення санкцій та заборони на експорт продукції військового та подвійного призначення, так і внаслідок відмови приватного бізнесу від співробітництва з метою уникнення потенційних ризиків або через моральні переконання. Подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності промисловості України залежить від того, який з можливих сценаріїв конфлікту буде реалізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених питань. Дослідження наслідків російсько-українського конфлікту здебільшого здійснювалось на загальноукраїнському рівні [1, 3, 7, 9, 10, 11]. Але існують значні відмінності між регіонами України, що потребує аналізу впливу конфлікту з врахуванням цих особливостей. Одним з найбільш важливих для економіки України є Придніпровський регіон, який після окупації Донбасу став лідером за випуском промислової продукції. Тому розробка стратегії розвитку цього регіону в умовах російсько-українського конфлікту є сучасним актуальним питанням.

Метою статті є розробка складових стратегії зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в сучасних умовах.

1. Стан проблеми

З точки зору зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району, можна відокремити такі основні сценарії розвитку російсько-українського конфлікту: 1) припинення конфлікту; 2) замороження конфлікту; 3) поглиблення конф-

лікту. Слід відмітити, що перший сценарій є малоімовірним, адже принципові протиріччя між країнами залишають доволі мало простору для компромісу. Тому припинення конфлікту можливе лише у випадку однієї або відразу декількох подій: глобальна військова поразка однієї із сторін, руйнівна економічна криза, колапс політичної системи з масовими заворушеннями. Будь-яка з цих подій у найближчий час є малоімовірною, але навіть якщо такий сценарій здійсниться, це не приведе до суттєвого відновлення економічних зв'язків, адже поразка однієї з країн призведе до її глибокої економічної кризи.

Другий сценарій, замороження конфлікту та збереження наявного рівня економічних зв'язків, є найбільш ймовірним. Цей сценарій базується на припущенні, що, хоч конфлікт і не буде вирішено, але обидві країни за три роки знизили обсяг товарообігу до максимально можливого за даних умов. Подальші дії зі зниження товарообігу завдадуть занадто значних втрат або будуть болісними внаслідок відсутності альтернативних постачальників/споживачів продукції. Такий сценарій реалізовано у більшості країн, які мають конфлікти з РФ, наприклад Молдові або Грузії.

Третій сценарій, поглиблення конфлікту з подальшим розширенням обмежень у зовнішньоекономічних зв'язках. Цей сценарій передбачає одностороннє введення однією з країн подальших прямих заборон або загороджувальних мит на продукцію іншої. В свою чергу, інша країна відповідає аналогічними або ще більшими обмеженнями. Тому у випадку розвитку ситуації за цим сценарієм Україні буде вкрай важливо швидко здійснити переорієнтацію на інших зовнішньоекономічних партнерів.

Попри різке зменшення за останні роки торговельно-економічної залежності України від Росії, у деяких секторах усе ще спостерігається її загрозливий для національної безпеки рівень. Останні п'ять років минули під знаком активного згортання укра-

їнсько-російських торговельно-економічних контактів. Спочатку поштовхом стало створення у 2011 р. Митного союзу в складі Росії, Казахстану та Білорусі, після чого Москва вдалася до торговельних війн проти українських виробників, щоб примусити Київ до вступу. А з літа 2013 р., особливо після початку російської військової агресії проти України у 2014 р. та набрання чинності економічною частиною Угоди про асоціацію України з ЄС із 2016 р. цей процес пришвидшився.

Як свідчать результати досліджень [7, 8, 9, 10, 11], російсько-український конфлікт мав величезні наслідки для України та РФ. Так, О. Крамар відзначає: «Економічна складова гібридної війни мала для обох країн високу ціну. Український експорт товарів та послуг до РФ у 2016 році зменшився до \$6,68 млрд проти \$20,31 млрд у 2013-му та \$25,26 млрд на історичному піку в 2011-му. Ще більших втрат зазнали російські постачальники: імпорту з Росії 2016-го впав до \$5,65 млрд проти \$24,65 млрд 2013-го та \$30,47 млрд 2011-го. Переможцем, якщо його так можна в цій ситуації назвати, вийшла все ж таки українська сторона. Величезний дефіцит торгівлі з РФ, який у 2011-му перевищував \$5,2 млрд, 2016-го змінився профіцитом у понад \$1 млрд. Головне – Росія втратила свій колишній статус ключового для української економіки торговельного партнера, залежність від якого в попередні десятиліття змушувала постійно оглядатися на позицію Москви навіть уряди з проєвропейською орієнта-

цією, а чи не більшість виробників робила її лобістами в Україні. Ця втрата залежності зараз є об'єктивною на рівні економіки загалом, але, на жаль, усе ще не утвердилася у свідомості, а отже, і позиціонуванні значної частини бізнесу. Як наслідок – чимало його представників за інерцією лишаються проросійськими. Сприяє цьому й збереження залишків економічної залежності від Росії. Від великої заборгованості низки українських компаній перед російськими банками, засилля в них заїждженого російського топ-менеджменту до збереження все ще значної залежності від постачання з РФ стратегічної для ключових секторів економіки сировини й енергоресурсів, а також залежності експорту деяких видів вітчизняної продукції від російського ринку. Щоб подолати їх, потрібні нові поштовхи від суспільства та/або цілеспрямовані обмежувальні заходи з боку держави» [8].

В результаті військового російсько-українського конфлікту істотно змінилися зовнішньоекономічні зв'язки України. Реагуючи на розв'язання гібридної війни і анексію частини території український уряд змушений був прийняти ряд політичних рішень, в тому числі, запровадити офіційні та неофіційні економічні санкції проти РФ. Серед імпортованої продукції з РФ до України найбільш значущими групами є: палива мінеральні, металургійна продукція, продукція машинобудування та приладобудування. Найбільше зниження спостерігалось за імпортом палив мінеральних (рис. 1).

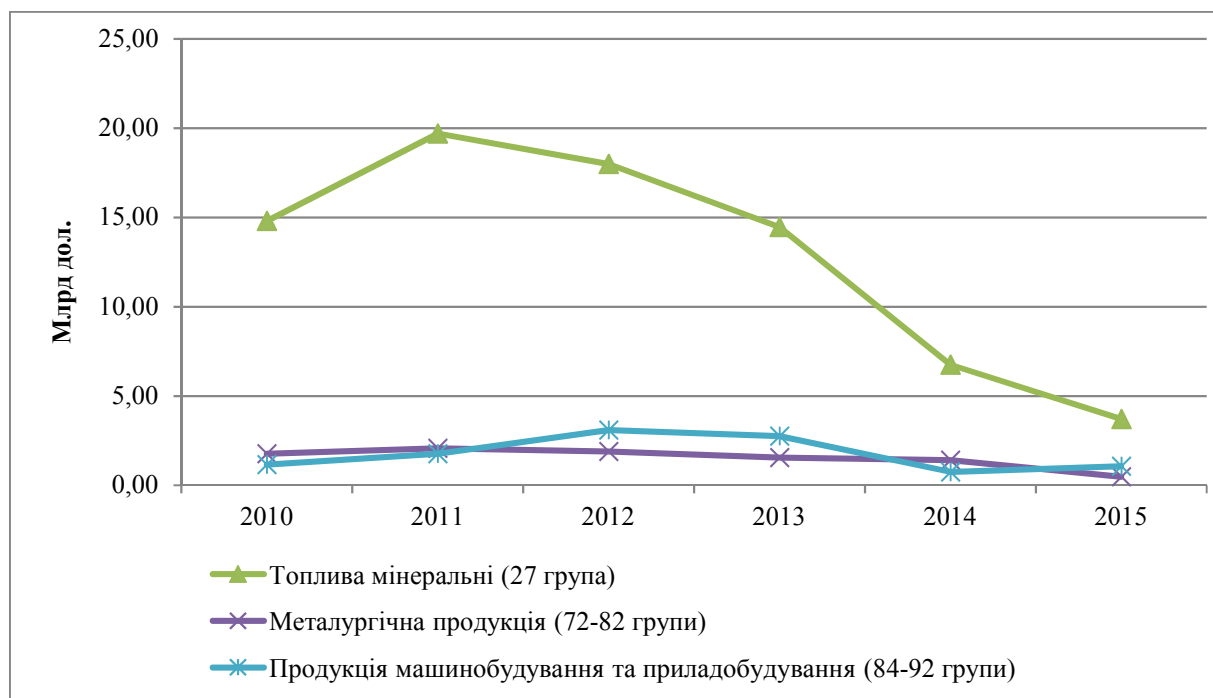

Рис. 1. Динаміка імпорту з РФ до України

Єдиною групою товарів, у якій спостерігалось зростання імпорту під час війни, є продукція машинобудування. Після падіння майже в 4 рази в 2014 р.

порівняно з 2013 р., у 2015 р. відбулося зростання на 44%, з 0,75 до 1,08 млрд дол. Це можна пояснити залежністю між українськими та російськими вироб-

никами, які не змогли знайти заміну своїм постачальникам. Таким чином, імпорт машинобудівної продукції також можна вважати досяг мінімуму. Частка мінеральних палив, що імпортуються з РФ в Україну, в загальному обсязі імпорту знизилася з 67% в 2010 р. до 50% в 2015 р. При цьому за п'ять років обсяги імпорту впали більш ніж у п'ять разів, з 19,7 у 2011 р. до 3,7 млрд дол. у 2015 р. Незважаючи на те, що зниження закупівель енергоносіїв з РФ оголошено пріоритетною метою економічних реформ в Україні, не все зниження є результатом цілеспрямованого обмеження імпорту. Падіння закупівель енергоносіїв з РФ в п'ять разів обумовлено як зниженням цін на паливо з-за падіння цін на нафту, так і зменшенням споживання промисловістю і населенням, і лише частково реверс газу з європейських країн.

У 2014 р. імпорт енергоносіїв з РФ до України у вартісному вираженні зменшився в 2,14 раза, а імпорт природного газу в натуральному вимірі – в 1,8 раза (з 25,8 до 14,5 млрд м³). У той же час імпорт природного газу з країн ЄС збільшився в 2,4 раза (з 2,1 до 5,0 млрд м³). Таким чином, відбулося зниження споживання газу на 8,4 млрд м³, що обумовлено як заходами економії, так і економічним спадом. Значна частка зниження імпорту енергоносіїв з РФ в 2014 р. була обумовлена не політичними рішеннями, а економічною кризою. У 2015 р. порівняно з 2014 р. імпорт з РФ до України енергоносіїв у вартісному вираженні зменшився в 1,8 раза, з 6,75 до 3,71 млрд дол. При цьому в натуральному вираженні імпорт газу зменшився в 2,4 раза. Розриви між вартісними і натуральними вимірами пояснюються особливостями обліку (розмитнення відбувається через місяць після поставок), а також включенням у вартість енергоносіїв інших видів палива, крім природного газу.

Крім політичних причин не купувати природний газ в РФ слід відзначити економічну доцільність цього рішення. Європейські постачальники пропонували набагато кращі умови, ніж РФ. Так, на початку 2015 р. Газпром (РФ) продавав природний газ за ціною 336 дол. за тис. м³, у той час, як RWE і Trailstone (ЄС) пропонували газ за 269 дол. за тис. м³. В кінці 2015 р. Газпром пропонував ціну 262,5 дол. за тис. м³ без урахування знижки (знижка повинна була бути встановлена на переговорах), у той час, як європейські компанії продавали газ за ціною в діапазоні від 229 до 233 дол. за тис. м³.

У цілому за перші два роки відбулося зниження імпорту товарів з РФ до України в три рази (з 23,2 до 7,5 млрд дол.). У той же час, незважаючи на офіційно не оголошену, але фактично наявну війну між двома країнами, велика частина цього падіння обумовлена не політичними рішеннями, викликаними війною і оформленими офіційними змінами в законодавстві, а економічною доцільністю, фінансово-

економічною кризою та прямим впливом бойових дій на комфорт ведення бізнесу. Прямі санкції і заборони мали відносно незначний вплив на зниження імпорту з України до РФ, що в черговий раз підтверджує гібридність цієї війни і дволичне до неї ставлення з боку політичних і бізнес-еліт обох країн.

О. Крамар вважає, що «До найбільших успіхів у звільненні України від засилля російського бізнесу останнім часом можна зарахувати різку втрату позицій підконтрольної російському «Внешнекономбанку» корпорації ІСД, яка у 2013 р. контролювала до 20% українського виробництва металопродукції, а після останніх подій із блокадою ОРДІЛО майже цілковито його втратила. Чи продаж російським власником Харківського тракторного заводу. Чи санкції проти російських банків та інших компаній, які змусили їх шукати шляхи відходу з українського ринку включно з продажем української дочки «Сбербанка». Однак зберігається загроза фіктивності такого продажу, бо насправді це продаж пов'язаним із російським бізнесом структурам, як це сталося з тим самим «Сбербанком» в Україні. Або використання ситуації зі зменшенням присутності російського бізнесу на окремих українських ринках для їх монополізації формально українськими, однак фактично тісно пов'язаними з Росією українськими компрадорами на кшталт СКМ Ріната Ахметова чи структур Олександра Ярославського, який давно діяв в Україні як агент російського олігарха Олега Деріпаскі. Тим більше що простежується й протилежна тенденція до нарощування присутності на українському ринку інших російських фінансово-промислових груп, як-от група «Альфа», яка нещодавно на додачу до однойменного українського дочірнього банку придбала в італійського UniCredit одну з найбільших українських фінустанов Укрсоцбанк та яка і далі контролює одного з двох найбільших мобільних операторів «Київстар» і має вплив на іншого – life:). Зберігається безперешкодне панування на ринку й іншої російської телекомунікаційної компанії МТС (попри ребрединг її української дочки у Vodafone), а також численних російських провайдерів на ринку інтернету та телекомунікаційних послуг. У цьому контексті нещодавні рішення про заборону російських соціальних мереж в Україні видаються лише маленькою частиною тієї великої роботи, яку все ще потрібно виконати, щоб звільнити країну від засилля у стратегічних секторах агентів впливу Кремля, котрими є і не можуть не бути будь-які російські структури з огляду на тотальну залежність бізнесу від спецслужб у РФ» [8].

Основними товарними групами, які експортує Україна в РФ, є: продукти харчування, палива мінеральні, металургійна продукція з кольорових і чорних металів, продукція машинобудування і приладобудування. Продукція цих груп займає 60-70% всього експорту, в той час, як всі інші групи не бі-

льше одного відсотка кожна. Всі чотири агрегованих групи експортних товарів України демонстрували падіння, починаючи 2012-2013 рр. (рис. 2).

Особливо сильно знизився експорт продукції машинобудування і приладобудування, що пояснюється заборонаю вивозу до РФ продукції подвійного призначення.

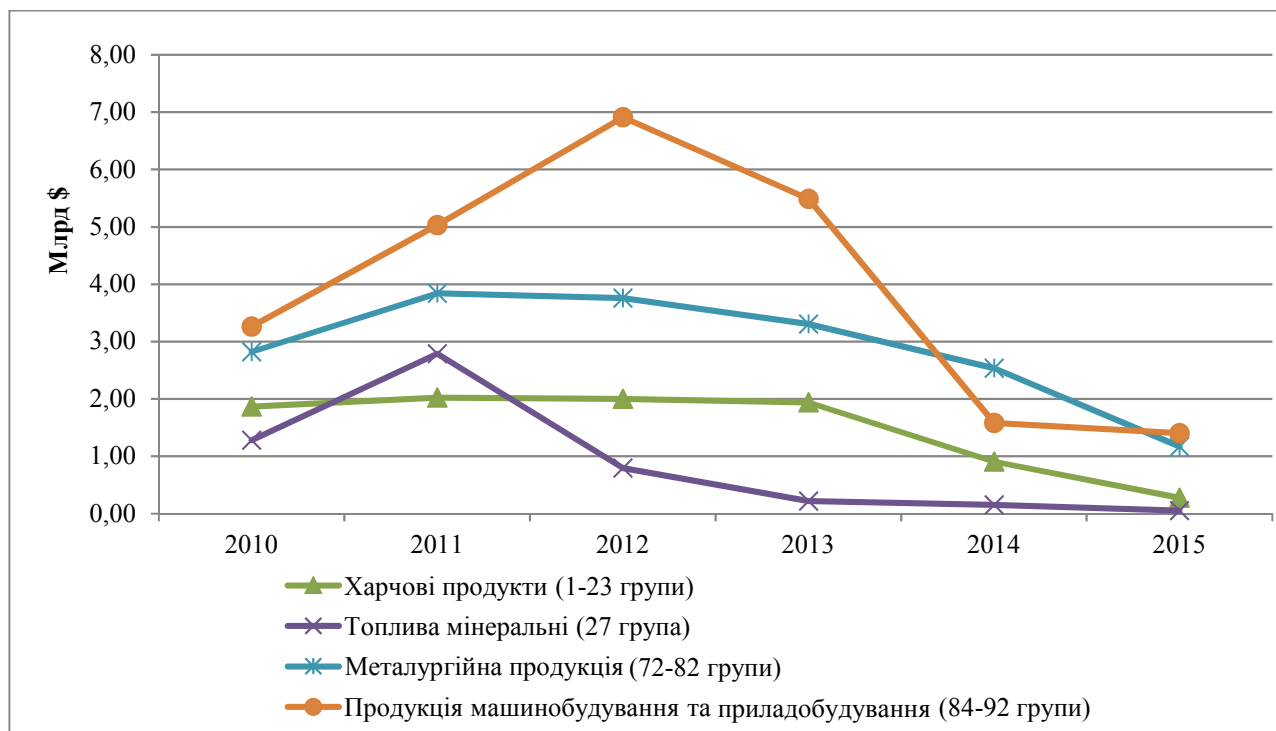

Рис. 2. Динаміка експорту з України в РФ

Частково зниження експорту продукції машинобудування та приладобудування може бути пояснено війною на Донбасі, підприємства якого традиційно постачали продукцію важкого машинобудування до РФ. Промисловість РФ по деяких позиціях дуже залежна від українського машинобудування. Тому, незважаючи на подальший розрив зв'язків і погіршення відносин, після падіння в три рази в 2014 р. обсяг експорту стабілізувався і залишається на рівні 1,4-1,5 млрд дол. Таким чином, при наявній ситуації обсяг експорту машинобудівної та приладобудівної продукції з України до РФ вже досяг мінімальних значень. Подальше його падіння можливо тільки в разі прийняття нових політичних рішень по обмеженню зовнішньоекономічного взаємодії з РФ або ж при початку переходу РФ на наступний ступінь економічної кризи.

У той же час, падіння експорту металургійної продукції в РФ продовжується – з 3,3 млрд дол. у 2013 р. до 2,5 млрд дол. у 2014 р. і 1,8 млрд дол. у 2015 р. Той факт, що РФ ще не відмовилася повністю від споживання продукції української металургії можна пояснити тільки тісними зв'язками українських і російських олігархів, які володіють металургійними і пов'язаними підприємствами.

Тенденція 2014-2015 рр. продовжилась у 2016-2017 рр. Так, згідно дослідженням [8], експорт укра-

їнських товарів до РФ у 2016 р. сягнув дна (можливо, проміжного) у 3,59 млрд дол. (або 9,9% загального обсягу) проти 15,05 млрд дол. (23,8%) у 2013 р. та 19,8 млрд дол. (29%) у 2011 р. Натомість від початку 2017 р. почав динамічно зростати і за січень – квітень сягнув 1,28 млрд дол., тобто на 38,5% більше порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Водночас розмах торговельних воєн останніх років призвів до того, що в сукупному вітчизняному експорті до Росії обсяги товарів і послуг майже зрівнялися. Останніх до РФ торік було експортовано на 3,094 млрд дол. (майже 32,1% загального експорту послуг з України). Зменшення порівняно з 2013 р. чи 2011 р. тут також помітне (тоді їхня частка сягала відповідно 36,9 та 38,5%), однак не так, як в експорті товарів [8].

На перший погляд, залежність України від експорту послуг до РФ лишається все ще дуже значною, а обмін ними бачиться вигідним насамперед Україні, адже забезпечує чимале додатне сальдо (3,1 млрд дол. експорту проти менш як 0,5 млрд дол. імпорту у 2016 р.). Однак за такими позірними цифрами приховується зовсім інша реальність. Левову частку вітчизняного експорту становлять транспортні послуги (89,6%, або 2,77 млрд дол. експорту та 2,63 млрд дол. додатного сальдо). А в їхньому складі, своєю чергою, понад 80% забезпечує транзит російського газу українською ГТС [8].

У першому кварталі 2017 р. обсяг українського експорту товарів і послуг становив 12,4 млрд дол., що на 2,7 млрд більше, ніж роком раніше. У структурі експорту товарів найбільшу частку становила продукція АПК і харчової промисловості (44%), металургії (23,4%), машинобудування (10,4%), а також мінеральні продукти (9,2%). Що цікаво, незважаючи на блокаду Донбасу, зростання обсягів експорту товарів демонстрували майже всі галузі економіки, за винятком деревообробної та хімічної. Щоправда, якщо аналізувати конкретні товари, то картинка менш оптимістична, бо продаємо ми виключно сировину і напівфабрикати – плоский прокат, залізну руду, соєві боби, кукурудзу, пшеницю, ячмінь. З відносно готових продуктів – хіба що соняшникова олія і цукор. Проте експорт товарів у країни ЄС демонструє стійку позитивну динаміку. І за підсумками першого кварталу 2017 р. (відносно аналогічного періоду 2016 р.) його обсяг зріс на 782,3 млн дол. (+24,5%). Окрім країн ЄС, до групи торгових партнерів, які нарощують імпорт українських това-

рів (табл. 1), увійшли також: Індія (на 353,8 млн дол.), Росія (на 284,6 млн), Туреччина (на 177,7 млн), Іран (на 146,2 млн), Єгипет (на 136,0 млн), США (на 125,4 млн), Ізраїль (на 106,1 млн дол.) [11].

Зважаючи на наявну динаміку зовнішньоекономічних зв'язків України та РФ, Ю. Самаєва вважає, що «Створення експортної стратегії, якою пишається Міністерство економічного розвитку і торгівлі, – це лише перший крок. Адже наявність самого документа бізнесу не допомагає, і без розробки регіональних і галузевих стратегій її взагалі не можна буде застосувати на практиці. У полях від Міністерства економічного розвитку чекають не стратегій і візій, а цілком конкретних поправок до чинних законів, усунення бюрократичних та адміністративних бар'єрів, зниження корупційних ризиків. І почати, мабуть, варто з нової редакції закону про зовнішньоекономічну діяльність. І приймати її слід не заради додаткових пунктів у різних рейтингах, а задля підвищення ефективності роботи вітчизняного експортера і реального виходу на ринки інших країн» [11].

Таблиця 1

Топ-15 ринків-імпортерів товарів та послуг з України у I кв. 2017 р.

I квартал 2017 р.			
Місце в загальному рейтингу	Місце в рейтингу регіону	Країни	Частка
1	1	Країни ЄС	36,4%
2		Азія, у т.ч.	21,6%
	3	Індія	6,1%
	4	Туреччина	5,2%
	7	Китай	3,0%
	8	Іран	2,1%
	10	Ізраїль	1,9%
	12	ОАЕ	1,2%
	13	Ірак	1,1%
	14	Саудівська Аравія	1,0
3		Країни колишнього СРСР *, у т.ч.	17,0%
	2	РФ	14,0%
	9	Білорусь	2,1%
	15	Молдова	0,9%
4		Африка,	4,9%
	5	Єгипет	4,9%
5		Америка,	3,1%
	1	США	3,1%

2. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в сучасних умовах

Одним з найбільш потужних та важливих регіонів України завжди був Придніпровський економічний район, до якого входять Дніпропетровська та Запорізька області. Після початку війни на Донбасі Придніпровський економічний район вийшов на перше місце за важливістю для промисловості Ук-

раїни. Тому для України, яка є експортоорієнтованою країною, визначення стратегії розвитку промисловості цього регіону з погляду зовнішньоекономічної діяльності є першочерговою задачею.

На відміну від більшості інших областей, області Придніпровського економічного району мають додатне значення сальдо зовнішньоекономічної діяльності, причому обсяг експорту в півтора-два рази перевищує обсяг імпорту. В той же час російсько-український конфлікт та загальна фінансово-еконо-

мічна криза в Україні негативно вплинули на економічні результати і Дніпропетровської та Запорізької областей.

Обсяг експорту Придніпровського економічного району у 2016 р. знизився на 40,42% порівняно з довоєнним 2013 р., а імпорт знизився на 37,3%. У тому числі обсяг експорту Дніпропетровської області знизився на 41,65%, Запорізької області – на 31,15%. Обсяг імпорту Дніпропетровської області знизився на 35,28%, Запорізької області – на 43,77%.

При цьому слід відзначити, що динаміка падіння експорту та імпорту областей Придніпровського економічного району була нерівномірною (рис. 3).

Найбільше падіння зовнішньоторговельного товарообороту спостерігалось у 2015 р., в якому обсяг експорту товарів та послуг з Дніпропетровської області знизився на 26,77%, у той час, як у 2014 р. зниження цього показника склало 11,58%, а в 2016 р. – 9,88%. Обсяг імпорту товарів та послуг в Дніпропетровську область має схожу динаміку, але в 2016 р. спостерігалось незначне зростання, в 2014 р. обсяг імпорту знизився на 14,58%, в 2015 р. знизився на 26,62%, в 2016 р. виріс на 3,26%. Тобто, можна зробити висновок, що в цілому обсяг зовнішньої торгівлі у Дніпропетровській області наблизився до точки рівноваги після подій 2014 р.

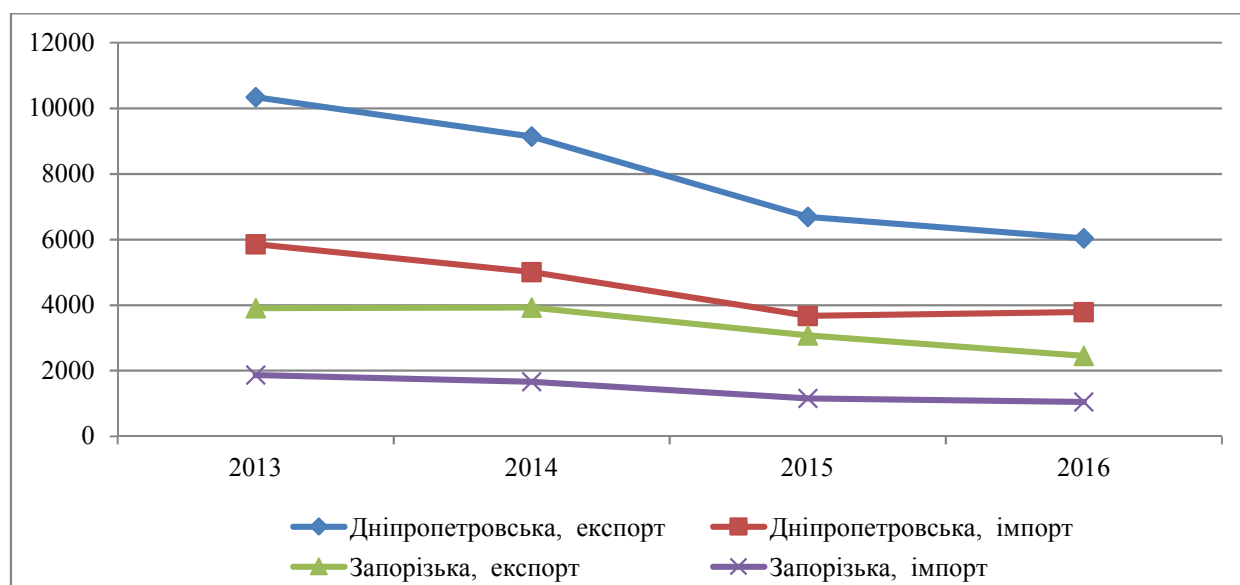

Рис. 3. Динаміка експорту та імпорту областей Придніпровського економічного району, млн дол.

Дещо інша ситуація в Запорізькій області: у 2014 р. обсяг експорту товарів та послуг майже не змінився (зростання на 0,5%), а в 2015 та 2016 рр. падіння експорту було майже однакове – на 21,71 та 20,12% відповідно. З цього можна зробити висновок, що провідні галузі Запорізької області, які здійснюють експорт товарів та послуг, мають більший лаг, ніж провідні галузі у Дніпропетровській області. В той же час динаміка імпорту товарів та послуг у Запорізьку область свідчить про те, що в ній також вже пройдено максимум падіння та встановлюється нове значення рівноваги: в 2014 р. обсяг імпорту знизився на 11,12%, в 2015 р. – на 30,53, в 2016 р. – на 8,94%.

Але слід відмітити, що з погляду стратегій зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району більш важливим є виявлення тенденцій з експорту та імпорту промислової продукції Дніпропетровської та Запорізької областей з врахуванням країн, з якими здійснюється торгівля, а не обсягу експорту та імпорту товарів та послуг взагалі.

2.1. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської області

Основну частку обсягу зовнішньої торгівлі Дніпропетровської області складає саме торгівля товарами. Експорт послуг складає всього 3-5% від загального обсягу експорту, а імпорт послуг – 8-10% від загального обсягу імпорту.

Незважаючи на конфлікт між РФ та Україною, РФ все ще залишається основним торговельним партнером Дніпропетровської області, хоч в останні два роки РФ поступилась першим місцем на користь Єгипту в обсягах експорту товарів, але залишилась на першому місці за імпортом товарів. В цілому ж Дніпропетровська область має відносно незначну диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків, незважаючи на те, що промислові підприємства області здійснюють торгівлю більш ніж зі ста країнами, п'ять країн-лідерів формують більше ніж половину товарообігу, а десятка лідерів, відповідно 60-70% товарообігу (табл. 2).

Таблиця 2

**Частка ринків-лідерів за обсягом експорту
товарів з Дніпропетровської області**

Місце	2013		2014	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	24,8%	РФ	21,1%
2	Китай	14,9%	Китай	15,5%
3	Туреччина	7,0%	Туреччина	9,2%
4	Польща	5,3%	Єгипет	7,2%
5	Ірак	4,9%	Польща	6,0%
6	Єгипет	3,8%	Ірак	4,9%
7	Азербайджан	3,5%	Чехія	2,8%
8	Чехія	3,3%	Азербайджан	2,2%
9	Білорусь	2,7%	Білорусь	1,8%
10	Словаччина	2,3%	Словаччина	1,8%
1-10	Усього	72,5%	Усього	72,3%
Місце	2015		2016	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	Єгипет	13,8%	Єгипет	13,7%
2	РФ	12,9%	РФ	10,1%
3	Китай	12,7%	Китай	9,9%
4	Туреччина	8,7%	Туреччина	7,9%
5	Польща	5,4%	Польща	6,2%
6	Ірак	4,3%	Італія	3,7%
7	Саудівська Аравія	4,0%	Ірак	3,2%
8	Чехія	2,6%	Індія	3,0%
9	Румунія	2,3%	Румунія	2,8%
10	США	1,9%	Саудівська Аравія	2,8%
1-10	Усього	68,7%	Усього	63,4%

За останні роки диверсифікація експорту товарів з Дніпропетровської області дещо зросла, так у 2013 р. та 2014 р. десять країн-лідерів склали, відповідно, 72,5 та 72,3% від усього обсягу експорту товарів області, але в 2015 р. цей показник знизився до 68,7%, а в 2016 р. – до 63,4%.

У першу чергу це обумовлено зниженням обсягів експорту до РФ, внаслідок чого її частка знизилась з 24,8% у 2013 р. до 10,1% у 2016 р. Причому в абсолютному визначенні обсяг експорту до РФ знизився з 2,4 млрд дол. до 593 млн дол., тобто майже у 4 рази.

Також знизився обсяг експорту до Китаю, який з другого місця перемістився на третє. Обсяг експорту при цьому впав у 2,5 раза, з 1,5 млрд дол. до 579 млн дол. Майже у півтора раза знизився експорт до Туреччини (з 687 до 465 млн дол.) та до Польщі (з 521 до 361 млн дол.). Серед причин падіння експорту до інших країн, окрім РФ, слід відзначити зниження світових цін на сировинні товари, яке трапилось останніми роками [3], адже основними товарами, які експортує Україна в цілому та Дніпропетровська область зокрема є товари низьких ступенів переробки. Також зниження обсягу експорту до азійських країн, перш за все, до Китаю, обумовлено погіршенням транспортного сполучення через вве-

дення обмежень РФ щодо транзиту через свою територію.

У той же час, більше ніж у два рази виріс обсяг експорту до Єгипту (з 372 до 804 млн дол.), внаслідок чого ця країна стала головним споживачем продукції Дніпропетровської області.

Головними видами товарів, які експортує Дніпропетровська область, традиційно є недорогочінні метали та вироби з них, а також мінеральні продукти (а саме руди, в першу чергу, залізна руда). Усі інші товари мають частки, що не перебільшують декількох процентів.

Так, у 2013 р. обсяг експорту недорогочінних металів та виробів з них склав 5,0 млрд дол. (51,3% від усього обсягу експорту товарів); обсяг експорту мінеральних продуктів дорівнював 2,7 млрд дол. (27,8% від усього обсягу експорту товарів). Група товарів «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», яка знаходилась на третьому місці за обсягом експорту, мала обсяг експорту 499 млн дол. (5,1% від усього обсягу експорту товарів), причому 406 млн дол. з цих товарів приходилось на залізничні локомотиви. Усі інші групи товарів мали незначні частки у обсязі експорту.

У 2014 р. обсяг експорту недорогочінних металів та виробів з них склав 4,7 млрд дол. (53,2% від усього обсягу експорту товарів); обсяг експорту мінеральних продуктів дорівнював 2,4 млрд дол. (27,0% від усього обсягу експорту товарів). Обсяг експорту засобів наземного транспорту при цьому знизився до 284 млн дол. (3,2% від усього обсягу експорту товарів).

У 2015 р. обсяг експорту недорогочінних металів та виробів з них ще суттєво знизився і склав 3,8 млрд дол. (58,8% від усього обсягу експорту товарів); обсяг експорту мінеральних продуктів дорівнював 1,4 млрд дол. (22,2% від усього обсягу експорту товарів). Обсяг експорту засобів наземного транспорту у 2015 р. дорівнював 150 млн дол. (2,3% від усього обсягу експорту товарів).

Нарешті, у 2016 р. обсяг експорту недорогочінних металів та виробів з них продовжив падіння, хоч і уповільнивши темпи і склав 3,3 млрд дол. (57,0% від усього обсягу експорту товарів). Аналогічно обсяг експорту мінеральних продуктів втратив майже 100 млн дол. і знизився до 1,3 млрд дол., але його частка залишилась майже тою самою і склала 22,3% від усього обсягу експорту товарів. Обсяг експорту засобів наземного транспорту у 2015 р. дещо зріс до 162 млн дол. (2,8% від усього обсягу експорту товарів).

Таким чином, хоч обсяг експорту промислових товарів із Дніпропетровської області знижувався після початку конфлікту з РФ, але його структура залишалась незмінною. Причому експортні товари є продукцією низьких ступенів переробки, яка має низьку додану вартість.

Динаміка обсягу імпорту товарів Дніпропетровської області схожа з динамікою обсягу експорту, але є деякі принципові відмінності. Перш за все, РФ залишилась основним торговельним партнером, її частка в загальному обсязі імпорту за чотири роки майже не змінилась, хоч обсяг імпорту у грошовому вимірі знизився у 1,61 раза. Дещо меншим було падіння обсягу імпорту з інших країн: з Китаю у 1,57 раза, з Польщі у 1,56 раза, з Німеччини у 1,35 раза, з США у 1,34 раза. Найменше зниження обсягу імпорту серед основних країн-партнерів України було з Білорусі – у 1,18 раза. Тобто, зниження імпорту з РФ відбулось у цілому пропорційно з іншими країнами і вплив конфлікту на цей показник не такий значний, як для експортних відносин.

Як і для експорту, географічна диверсифікація імпорту Дніпропетровської області незначна. Перші п'ять країн за часткою імпорту забезпечують більше половини від усього обсягу імпорту, а перші десять країн – приблизно 70%. На відміну від експорту, перелік країн-лідерів, що імпортують продукцію до Дніпропетровської області, суттєво не змінився (табл. 3).

Таблиця 3

Частка ринків-лідерів за обсягом імпорту товарів до Дніпропетровської області

Місце	2013		2014	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	23,8%	РФ	20,7%
2	Китай	13,5%	Китай	12,8%
3	Німеччина	8,4%	Німеччина	7,7%
4	Польща	6,8%	Польща	7,0%
5	США	4,6%	США	4,9%
6	Італія	3,4%	Білорусь	3,3%
7	Туреччина	2,9%	Туреччина	3,2%
8	Індія	2,4%	Казахстан	3,1%
9	Казахстан	2,3%	Італія	2,8%
10	Франція	2,0%	Франція	2,2%
1-10	Усього	70,2%	Усього	67,7%
Місце	2015		2016	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	22,4%	РФ	22,8%
2	Китай	12,7%	Китай	13,2%
3	Польща	8,1%	Польща	8,3%
4	Німеччина	6,6%	Німеччина	7,7%
5	Казахстан	5,3%	США	5,3%
6	США	4,8%	Білорусь	4,4%
7	Туреччина	3,0%	Казахстан	3,3%
8	Білорусь	2,8%	Туреччина	2,8%
9	Литва	2,3%	Італія	2,7%
10	Гана	2,2%	Франція	1,8%
1-10	Усього	70,3%	Усього	72,3%

Одна з головних причин стабільності структури країн-лідерів з імпорту товарів до Дніпропетровської області є залежність української промисловості від постачань паливних матеріалів з РФ, для подолання якої за три роки конфлікту зроблено недовідно.

Головними промисловими товарами, які імпортує Дніпропетровська область, є: 1) мінеральні продукти, перш за все, палива мінеральні, нафта та продукти її перегонки; 2) продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; 3) полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; 4) машини, обладнання та механізми; 5) недорогочінні метали та вироби з них; 6) засоби наземного транспорту, крім залізничного.

Головним постачальником мінеральних продуктів та полімерних матеріалів до Дніпропетровської області є саме РФ, що пояснює, чому її частка не змінилась внаслідок конфлікту. Обсяг імпорту мінеральних продуктів є групою товарів, обсяг яких не знизився внаслідок російсько-українського конфлікту та економічної кризи (рис. 3). Причому частка мінеральних продуктів у загальному обсязі імпорту, яка складала 17,3% у 2013 р., зросла до 25,7% у 2014 р. і до 37,7% у 2015 р. Лише в останній рік відбувся незначний відскік як в абсолютних значеннях – до 1,1 млрд дол. в 2016 р. з 1,2 млрд дол. у 2015 р., так і в відносних, а саме до 31,6% від загального обсягу експорту у 2016 р.

Найбільше зниження обсягу імпорту інших основних груп промислових товарів відбувалось у 2014-2015 рр. Так, у 2014 р. обсяг імпорту продукції хімічної промисловості знизився на 5,8%, продукції промислового машинобудування (машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання) – на 31,5%, недорогочінних металів та виробів з них – на 26,2, полімерних матеріалів та виробів з них – на 26,2, транспортних засобів – на 51,1%.

У 2015 р. був максимум зниження обсягів імпорту (рис. 4). Обсяг імпорту продукції хімічної промисловості знизився на 45,6%, продукції промислового машинобудування – на 34,2, недорогочінних металів та виробів з них – на 46,6, полімерних матеріалів та виробів з них – на 35,1, транспортних засобів – на 34,1%.

У 2016 р. усі основні групи іноземних товарів мали зростання обсягу імпорту (окрім мінеральних продуктів). Так, обсяг імпорту продукції хімічної промисловості зріс на 4,7%, продукції промислового машинобудування – на 28,0, недорогочінних металів та виробів з них – на 17,6, полімерних матеріалів та виробів з них – на 1,7, транспортних засобів – на 129,6%. Але слід відзначити, що порівняно з 2013 р. загальне зростання у 2016 р. мала лише група мінеральних продуктів.

Необхідно підкреслити, що майже усі з розглянутих промислових товарів, які імпортує Дніпропетровська область, є сировиною або засобами виробництва. Частковим виключенням є транспортні засоби, які також надходять на споживчі ринки.

Таким чином, можна зробити висновок, що Дніпропетровська область експортує та імпортує переважно промислову продукцію низького ступеня

переробки. Але якщо експортована продукція майже уся є сировинною, за винятком відносно невеликої частки продукції машинобудування, то в імпорті частка такої продукції більш висока, хоча також не є основною. Російсько-український конфлікт мав значний негативний вплив на обсяги експорту промислової продукції з Дніпропетровської області,

особливо до РФ, причому обсяг імпорту з РФ скоротився не так суттєво. Це свідчить про значну залежність результатів зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської області від відношень з РФ та містить значні ризики у випадку подальшої ескалації конфлікту.

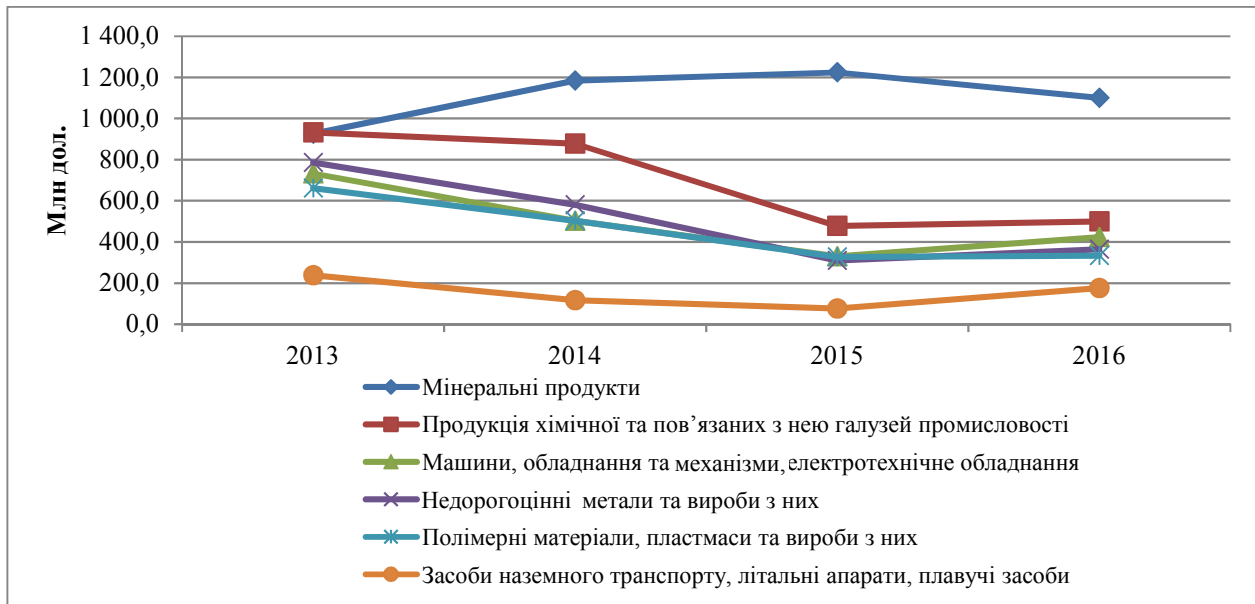

Рис. 4. Динаміка обсягу імпорту основних товарних груп до Дніпропетровської області

2.2. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Запорізької області

Таблиця 4

Частка ринків-лідерів за обсягом експорту товарів з Запорізької області

Місце	2013		2014	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	40,3%	РФ	31,9%
2	Туреччина	8,1%	Туреччина	10,8%
3	Китай	3,8%	Польща	4,3%
4	Польща	3,5%	Індія	4,2%
5	Казахстан	3,1%	Єгипет	3,9%
6	Індія	2,7%	Болгарія	3,3%
7	Болгарія	2,6%	Італія	2,6%
8	Чехія	2,5%	Німеччина	2,2%
9	Єгипет	2,4%	Білорусь	2,1%
10	Німеччина	2,3%	Чехія	2,1%
1-10	Усього	71,2%	Усього	67,6%
Місце	2015		2016	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	25,6%	РФ	22,8%
2	Туреччина	10,4%	Туреччина	11,4%
3	Італія	5,7%	Італія	6,2%
4	Індія	5,6%	Польща	5,9%
5	Польща	4,4%	Індія	5,2%
6	Болгарія	4,1%	Болгарія	4,1%
7	Єгипет	2,5%	Єгипет	3,7%
8	Китай	2,3%	Чехія	2,2%
9	Німеччина	2,2%	Ліван	2,1%
10	Ірак	1,9%	Білорусь	2,1%
1-10	Усього	64,7%	Усього	65,8%

На відміну від Дніпропетровської, Запорізька область має у декілька разів менші масштаби зовнішньоекономічної діяльності та дещо відмінну структуру торгівлі промисловими товарами. Але, як і для Дніпропетровської області, основним напрямом зовнішньоекономічної діяльності є торгівля товарами, адже частка експорту послуг за останні чотири роки складала від 4,7 до 6,7%, а частка імпорту послуг – відповідно від 4,6 до 5,8%.

Залежність Запорізької області від експорту продукції до РФ ще більша, ніж у Дніпропетровської. До початку конфлікту частка РФ у обсязі експорту продукції складала 40,4%, і хоч за чотири роки обсяг експорту до РФ знизився майже у три рази і частка експорту до цієї країни у 2016 р. складає 22,8%, РФ все ще залишається головним споживачем продукції Запорізької області (табл. 4).

В цілому ж з 2013 до 2016 р. географічна диверсифікація експорту Запорізької області дещо покращилась, якщо у 2013 р. лише три країни споживали більше половини усього експорту товарів області, то в 2015-2016 рр. така частка забезпечувалась вже п'ятьма країнами-лідерами.

Головними товарами, які експортує Запорізька область, є недорогоцінні метали та вироби з них (перш за все, чорні метали) та продукція важкого машинобудування (машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання). Причому, на відміну від Дніпропетровської, у якій частка непромислових товарів у товарному експорті на рівні статистичної похибки, у Запорізькій області помітною є частка сільськогосподарської продукції, яка зросла від 5,4% (200 млн дол.) у 2013 р. до 14,3% (328 млн дол.) у 2016 р. Але, незважаючи на позитивну динаміку експорту сільськогосподарської продукції, Запорізька область все одно є промисловим регіоном, майже дев'яносто відсотків експорту якого складає промислова продукція.

Головна група товарів, що експортуються з Запорізької області, – недорогоцінні метали та вироби з них, збільшують свою частку в загальному обсязі експорту промислових товарів, хоч абсолютний обсяг їх зменшується у більшості періодів. Так, у 2014 р. частка недорогоцінних металів зросла з 47,3 до 58,9% (в абсолютному вимірі з 1646 млн дол. до 2010 млн дол.). У 2015 р. обсяг експорту металів знизився до 1560 млн дол., але частка зросла до 60,9%. Нарешті, у 2016 р. обсяг експорту металів впав до 1274 млн дол., але частка зросла до 64,9%. Таким чином, головною продукцією, яку експортує Запорізька область, є недорогоцінні метали та вироби з них, при чому важливість цієї групи товарів збільшується через падіння інших напрямів експорту.

Другим за значенням експортним промисловим товаром Запорізької області є продукція важкого машинобудування, а саме, машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання. Частка цієї групи товарів скорочувалась найбільш швидкими темпами, як і обсяги експорту у грошовому вимірі. У 2014 р. обсяги експорту продукції важкого машинобудування знизились з 1275 до 964 млн дол., а частка цієї групи товарів скоротилась з 36,6 до 28,3%. У 2015 р. обсяг експорту важкого машинобудування знизився до 670 млн дол., а частка до 26,2%. У 2016 р. обсяг експорту важкого машинобудування знизився до 389 млн дол., а частка до 19,8%. Таким чином, падіння експорту цієї групи товарів продовжується. Це є негативним як з погляду зменшення валютних надходжень, так і з погляду погіршення структури експорту, адже це єдина група товарів, які мають значну частку та не відносяться до сировинної групи.

Інші групи експортних промислових товарів мають зовсім незначні обсяги. З цих товарів можна відокремити лише три групи, які мають більше, ніж один процент частки у обсязі експорту:

- продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості;
- мінеральні продукти;

засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби.

У 2014 р. обсяг експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості знизився зі 150 до 107 млн дол., а її частка скоротилась з 4,3 до 3,1%. У свою чергу, обсяг експорту мінеральних продуктів, основними з яких є руди недорогоцінних металів, знизився з 224 до 183 млн дол., а частка цієї групи товарів у загальному експорті промислової продукції – з 6,4 до 5,4%. Нарешті, обсяг експорту транспортних засобів (наземних, повітряних та плавучих) скоротився з 77 до 44 млн дол., а їх частка впала з 2,2 до 1,3%.

У 2015 р. обсяг експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості продовжив скорочення та становив 77 млн дол., а її частка склала 301%. У свою чергу, обсяг експорту мінеральних продуктів скоротився майже у 2 рази, до 102 млн дол., а частка цієї групи товарів у загальному експорті промислової продукції склала 4,0%. Але обсяг експорту транспортних засобів виріс до 53 млн дол., з поверненням частки до докризового рівня – 2,1%.

Нарешті, у 2016 р. падіння обсягу експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, а також мінеральних продуктів дещо уповільнилось. Якщо у попередні роки воно становило 20-40%, то у 2016 р. обидві ці групи продукції знизились лише на 9%. Обсяг експорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості становив 69 млн дол. (частка 3,5%), а мінеральних продуктів – 93 млн дол. (частка 4,7%). Що ж стосується обсягу експорту транспортних засобів, то він повернувся майже до рівня 2014 р. і склав 41 млн дол. (частка 2,1%).

Таким чином, можна зробити висновок, що в цілому обсяг експорту промислової продукції Запорізької області продовжує знижуватись, причому найбільш болючим є зниження обсягу продукції високих ступенів переробки – продукції важкого машинобудування. Прийняття заходів щодо вирішення цієї проблеми має бути основним завданням при розробці стратегії зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Географічна диверсифікація імпорту Запорізької області дуже незначна. Перші дві-три країни за часткою імпорту забезпечують більше половини від усього обсягу імпорту, а перші десять країн – більше сімдесяти відсотків. Як і для експорту, перелік країн-лідерів, що імпортують продукцію до Запорізької області, суттєво не змінився, особливо у першій трійці (табл. 5).

Головним торговельним партнером з імпорту Запорізької області залишається РФ, частка якої, хоч дещо і знизилась в останній рік з 40-45 до 30%, але все одно знаходиться попереду з великим відривом. Два інші головні партнери – Китай та Німеччина,

частка яких дещо зросла, але все одно залишається в районі десяти відсотків. Причому, якщо з Китаю та Німеччини Запорізька область переважно імпортує продукцію високих ступенів переробки, то головними товарами, які імпортуються з РФ є сировинні товари – паливо та продукти нафтопереробки, кольорові метали, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них. У цьому міститься перспектива загрози для реального сектору економіки області, адже проблеми з постачанням палива та сировини у випадку подальшого погіршення відносин та розширення конфлікту негативно відіб'ються на промисловому виробництві.

Таблиця 5

Частка ринків-лідерів за обсягом імпорту товарів до Запорізької області

Місце	2013		2014	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	39,7%	РФ	45,5%
2	Німеччина	8,5%	Китай	7,1%
3	Китай	7,1%	Німеччина	6,9%
4	Словаччина	4,2%	Норвегія	4,4%
5	США	4,0%	Польща	2,8%
6	Норвегія	3,3%	США	2,6%
7	Республіка Корея	2,6%	Туреччина	2,2%
8	Туреччина	2,3%	Італія	1,9%
9	Польща	2,2%	Словаччина	1,8%
10	Італія	1,9%	Франція	1,7%
1-10	Усього	75,7%	Усього	77,0%
Місце	2015		2016	
	Країна	Частка	Країна	Частка
1	РФ	38,9%	РФ	30,2%
2	Німеччина	8,1%	Німеччина	11,4%
3	Китай	6,1%	Китай	8,5%
4	Польща	4,0%	Польща	4,4%
5	Туреччина	3,5%	Туреччина	3,7%
6	Білорусь	3,0%	США	3,7%
7	Норвегія	2,8%	Білорусь	2,6%
8	Словаччина	2,8%	Литва	2,6%
9	США	2,6%	Франція	2,5%
10	Південна Африка	2,5%	Норвегія	2,4%
1-10	Усього	74,5%	Усього	72,0%

Структура та динаміка імпорту Запорізької області дещо схожі з імпортом Дніпропетровської області, але мають декілька суттєвих відмінностей. Головною групою товарів, які імпортує Запорізька область, є мінеральні продукти, найбільшу частку в яких займають паливо, нафта та продукти її перегонки. Частка цієї групи товарів займає в загальному обсязі імпорту промислової продукції від 20-40%. Також важливими групами товарів, що імпортуються, є недорогочінні метали та вироби з них, та машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання. На відміну від недорогочінних металів,

що експортуються, головними з яких є чорні метали, Запорізька область імпортує кольорові метали, перш за все нікель, алюміній, мідь. Також відносно значні частки мають продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби.

Обсяг імпорту мінеральних продуктів за роки конфлікту мав тенденцію до падіння, а його частка – до зростання, за виключенням 2016 р. Так, у 2013 р. обсяг імпорту мінеральних продуктів становив 336 млн дол. (частка 21,4%), у 2014 р. – 478 (частка 34,2%), у 2015 р. – 351 (частка 36,2%), у 2016 р. – 260 млн дол. (частка 29,0%). Суттєве зниження обсягу та частки імпорту мінеральних продуктів пояснюється не лише конфліктом, а й падінням платоспроможного попиту на паливо серед населення. Обсяг імпорту недорогочінних металів та виробів з них мав стабільну динаміку падіння: у 2013 р. – 429 млн дол. (частка 27,4%), у 2014 р. – 341 (частка 24,4%), у 2015 р. – 213 частка 21,9%), у 2016 р. – 176 млн дол. (частка 19,6%),

Найбільше падіння мав імпорт продукції важкого машинобудування, але й він же мав зростання у 2016 р. У 2013 р. обсяг імпорту машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання становив 390 млн дол. (частка 24,9%), у 2014 р. – 247 (частка 17,7%), у 2015 р. – 155 (частка 16,0%), у 2016 р. – 198 млн дол. (частка 22,1%).

Окрім машинобудівної продукції, у 2016 р. зростання мав імпорт засобів транспорту (на 5,9%) та продукція хімічної промисловості (на 19,3%). Це свідчить, що процеси зміни імпорту внаслідок конфлікту в цілому мають тенденцію до стабілізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що основними товарами, що імпортує Запорізька область, є ресурсні товари, причому найбільша їх частка імпортується з РФ. Незважаючи на деяке зменшення частки цієї країни, залежність промисловості Запорізької області від РФ надмірно велика, що несе потенційні загрози.

У цілому відносно зовнішньоекономічної діяльності промисловості Придніпровського економічного району можна зробити висновок, що за роки російсько-українського конфлікту сталось суттєве зменшення обсягу зовнішньої торгівлі, як експорту, так і імпорту.

3. Сценарії зміни ринкової орієнтації зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в сучасних умовах

Головним торговельним партнером промислових підприємств Придніпровського економічного району є підприємства з РФ, що несе додаткові ризики у випадку подальшої ескалації конфлікту. Ос-

новними промисловими товарами, торгівля якими здійснюється з РФ, є сировинні товари, паливо, а також, у суттєво менших обсягах, продукція важкого та транспортного машинобудування. З іншими країнами переважно здійснюється також торгівля сировинними товарами. В цілому можна зробити висновок, що підприємства Придніпровського економічного району здійснюють зовнішню торгівлю товарами низького ступеня переробки та з невеликою доданою вартістю. Внаслідок цього існує залежність

ефективності промислових регіонів від світових цін на сировинні товари.

Наразі спостерігається черговий період низьких цін на сировинні товари, який скоріш за все протримається кілька десятиріч [2, 3]. Після пікових цін на залізо та залізну руду, які спостерігались у 2005-2015 рр., ціни повернулись на середній рівень за останні п'ятдесят років (рис. 5), і ймовірність їх зростання усі провідні світові аналітичні агентства оцінюють як дуже малу.

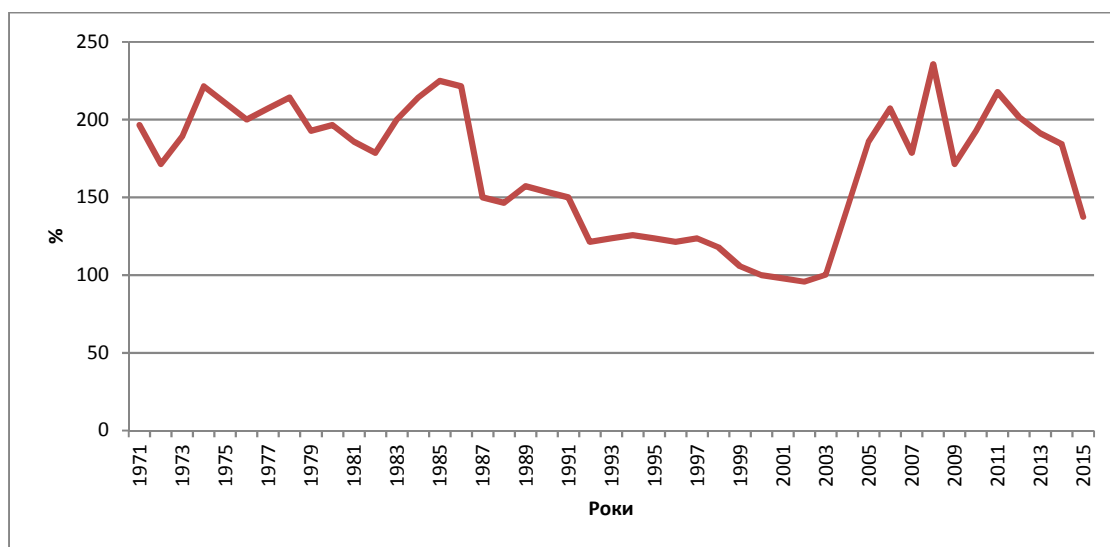

Рис. 5. Динаміка індексів цін на сталь на світових ринках (2000 р. – 100%)

Навпаки, згідно з прогнозами, ціни можуть далі знизитись до рівня дев'яностих років, або, у кращому випадку, залишитись на сьогоднішньому рівні. Згідно з прогнозами WorldSteel [4], світовий попит на металопрокат у найближчі роки може вирости приблизно на 0,9-1,3%, але лише за умови виходу РФ та Бразилії зі стагнації та відсутності кризи у Китаї. Тому перспективи цих галузей промисловості є сумнівними. Але, в той же час, це головні галузі, які надають валютні надходження для підприємств Придніпровського економічного району, тому економіка України не може миттєво від них відмовитись. Навпаки, у сучасних кризових умовах необхідна підтримка цих галузей для забезпечення плавного переходу до більш ефективних та відповідних неоіндустріальній світовій економіці промислових укладів. Тому галузі, які виробляють ресурсні товари, мають зберігатись, але не мають бути пріоритетними, стратегія зовнішньоекономічної діяльності повинна забезпечувати збереження обсягів експорту сировини з одночасним зменшенням її частки.

Іншим напрямом, в якому відносно сильні експортні позиції промисловості Придніпровського економічного району, є важке та транспортне машинобудування. Але слід відзначити, що здебільшого продукція цих галузей не є передовою та інноваційною, основними її споживачами є країни третього світу, в першу чергу країни колишнього СРСР, най-

більшу частку серед яких займає РФ. Це обумовлено історичними особливостями формування промисловості в Україні, яка протягом існування СРСР була ланкою внутрішніх виробничих ланцюгів. На експорт з СРСР йшла лише продукція ВПК, а більша частка іншої промислової продукції була для внутрішнього кінцевого або проміжного споживання. Тому більшість українських промислових підприємств орієнтовані на зовнішню торгівлю з країнами колишнього СРСР. Російсько-український конфлікт вже завдав значної шкоди цьому напрямку промисловості, тому перспективи його розвитку можуть бути лише у напрямку подальшого розвитку присутності на ринках країн третього світу, перш за все, Африки та Азії.

Значний потенціал має хімічна промисловість, яка наразі знаходиться у напівкоматозному стані через велику вартість сировини – природного газу та нафти. Чергового удару цій галузі завдала відміна Кабміном антидемпінгового мита на мінеральні добрива з РФ. Це рішення було обумовлено захистом виробників сільськогосподарської продукції, адже російські виробники пропонують нижчі ціни. Слід відзначити, що з погляду неоіндустріалізації економіки це рішення Кабміну є сумнівним, адже продукція хімічної промисловості є більш складною та інноваційною, ніж сільськогосподарська, тому слід віддавати перевагу розвитку саме промислового ви-

робництва. В той же час хімічна промисловість Придніпровського економічного регіону може відродитись через наявність значного науково-дослідного потенціалу, у тому числі використанню результатів досліджень Українського державного хіміко-технологічного університету.

Нарешті, третім напрямом розвитку промислового експорту, який дуже слабо представлений у Придніпровському економічному районі та в Україні в цілому є випуск сучасної інноваційної промислової продукції. Це продукція з найвищою доданою вартістю, але її випуск вимагає наявності як розвинутих технологій, так і відповідного людського капіталу. Донедавна Україна мала достатньо високий

рівень людського капіталу, але з кожним роком здійснювалась його деградація внаслідок погіршення якості освіти та еміграції найбільш активного та конкурентоздатного населення. Тому зараз є дуже проблематичним створення нових високотехнологічних підприємств, адже навіть ті підприємства, що існують, мають проблеми з найманням висококваліфікованих робітників та інженерів.

При групуванні країн-партнерів за регіонами світу можна відзначити, що основним партнером стали країни Азії (табл. 6), частка яких суттєво зросла. Також, на відміну від експорту до країн колишнього СРСР та Європи, зросли абсолютні обсяги експорту до країн Африки.

Таблиця 6

Динаміка обсягу експорту товарів з Придніпровського економічного району, млн дол.

2013					
Експорт	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	3603,9	1850,9	3437,6	646,9	243,3
Запорізька	1789,5	687,1	770,5	339,5	91,9
Усього	5393,4	2538	4208,1	986,4	335,2
2016					
	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	869,1	1692,3	1898,6	1003	147,8
Запорізька	670,5	690,6	677,7	209,5	41,5
Усього	1539,6	2382,9	2576,3	1212,5	189,3
2020 (прогноз)					
	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	734,4	2589,3	3455,5	1464,4	172,9
Запорізька	566,6	1056,7	1233,2	305,4	48,6
Усього	1301,0	3646,0	4688,7	1769,8	221,4

Така динаміка є природною, адже населення Африки (за прогнозами деяких експертів до 2035 р. воно зросте з нинішнього 1 до 2 млрд чол., а до 2050 р. – до 3 млрд чол.) та Азії зростає, також зростає економічний потенціал багатьох країн цих регіонів, що дозволяє зробити висновок, що необхідно

приділяти більше уваги налагодженню торгівельних зв'язків саме з цими країнами.

У той же час, за імпортом головними партнерами Придніпровського економічного району залишаються країни колишнього СРСР та Європи (табл. 7).

Таблиця 7

Динаміка обсягу імпорту товарів до Придніпровського економічного району, млн дол.

2013					
Імпорт	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	1540,2	2075,8	1277,7	114,6	328,6
Запорізька	750,8	581,9	304,9	12,7	101,1
Усього	2269,1	2661,2	1595,9	127,6	435,7
2015					
	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	1027,5	1170,5	722,8	128,9	212
Запорізька	347,2	412,9	166,4	11,8	56,5
Усього	1489	1515,7	882,6	156,7	273
2020 (прогноз)					
	Країни колишнього СРСР	Європа	Азія	Африка	Америка
Дніпропетровська	791,2	1533,4	867,4	156,0	231,1
Запорізька	312,5	462,4	191,4	13,0	60,5
Усього	1103,7	1995,8	1058,7	168,9	291,5

Отже, при формуванні стратегій зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району необхідно виходити з таких припущень:

світові ціни на сировинні товари знаходяться на низьких значеннях і, якщо виходити з теорії довгих економічних хвиль, будуть знаходитись там ще приблизно десять років;

ціни на товари на світових ринках найбільш волатильні для сировини низького ступеня переробки, потім для засобів виробництва і, нарешті, найменш волатильними є ціни на предмети споживання;

головною експортною продукцією Придніпровського економічного району є сировинні товари низьких ступенів переробки, за ними з великим відставанням слідують засоби виробництва (продукція машинобудування);

головними товарами, що імпортує Придніпровський економічний район, є мінеральні продукти (енергоносії) та сировинні товари;

Придніпровський економічний район має значний науковий потенціал у сфері металургії, хімії, механіки;

основними зовнішньоекономічними партнерами Придніпровського економічного району є РФ, інші країни колишнього СРСР та країни третього світу;

частка торгівлі з РФ у областей Придніпровського економічного району значно вища, ніж в цілому в Україні;

значна частина потенціалу для виробництва інноваційної сучасної продукції високих ступенів переробки в Придніпровському економічному районі втрачено, але ще існують можливості для виробництва та збуту хоч і застарілої, але складної промислової продукції;

в умовах світової неоіндустріалізації Україні необхідно нарощувати обсяги промислової продукції з високим ступенем переробки, але одночасно вона вимушена підтримувати експорт продукції низького ступеня переробки, від якого залежить макроекономічна стабільність та наповнення бюджету.

Судячи з офіційних програм, стратегій та дій представників органів влади України, наразі актуальним є сценарій заморожування конфлікту, тобто не планується здійснювати активні заходи для зменшення або збільшення обсягів торгівлі з РФ. У той же час торгівля з країнами ЄС та США названа основною метою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Так, згідно з проектом Експортної стратегії України: Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 років [4], основними недоторгованими ринками названо США, Німеччина, Великобританія та Франція. Серед промислових галузей найбільш перспективними з погляду зовнішньої торгівлі визначено харчову промисловість, аерокосмічну та авіаційну промисловість, ма-

шинобудування [4]. Але слід відзначити, що ці цілі мало сумісні, адже сумнівно, що високорозвинуті країни, такі, як США або Німеччина будуть зацікавлені у придбанні української кінцевої промислової продукції. Більш вірогідною на сучасному етапі є інтеграція українських підприємств у виробничі ланцюги західних корпорацій, перш за все, на тих виробничих циклах, де потрібна значна кількість ручної праці. Це обумовлено вигідним розташуванням України та низькою вартістю робочої сили. Підтвердженням цього припущення є значна кількість підприємств, які відкрито в останні роки на Західній Україні та які виробляють складові для європейських автомобільних концернів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже можуть бути запропоновані такі складові стратегії зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в умовах конфлікту з РФ:

розвиток інфраструктури з метою включення машинобудівних підприємств Придніпровського економічного району до європейських виробничих ланцюгів;

спрощення умов діяльності підприємств-експортерів (зменшення корупційного тиску у податковій та митній сферах діяльності, лібералізація валютного регулювання);

відродження хімічної промисловості шляхом залучення науково-дослідних закладів;

сприяння зовнішньоекономічним відносинам з країнами Азії та Африки;

диверсифікація постачання палива та продуктів переробки нафти;

збільшення диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків з метою зниження залежності від окремих країн.

Література

1. **Грозный И.С.** Анализ влияния российско-украинского конфликта на промышленность Украины / И.С. Грозный, Р.В. Прокопенко // Вестник ДГМА. – 2015. – №3(36). – С.211-215.
2. **Iron ore capitulation begins** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.macrobusiness.com.au/2015/04/iron-ore-complex-capitulation-begins/>.
3. **Прокопенко Р.В.** Анализ перспектив отраслей украинской экономики при выходе из кризиса / Р.В. Прокопенко // Управление экономикой: теория та практика. Четверті Чумаченківські читання: зб. наук. праць. – Київ, 2015. – С.156-165.
4. **Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2021 років** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>.
5. **Как изменится** потребление металлопроката в

мире в 2017-2018 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [delo.uahttps://delo.ua/business/kak-izmenitsj-a-potreblenie-metalloprokata-v-mire-v-2017-2018-gg-330316/?supdated_new=1495121319](https://delo.ua/business/kak-izmenitsj-a-potreblenie-metalloprokata-v-mire-v-2017-2018-gg-330316/?supdated_new=1495121319). 6. **Ляшенко В.И.** Потенциал конкурентоспособности промышленности регионов Украины / Г.Л. Червова, Л.М. Кузьменко, М.В. Дубинина, С.Н. Кацура, В.И. Ляшенко // Общество и экономика. – 2006. – №2. – С. 113-135. 7. **Ляшенко В.И.** Оценка процессов модернизации Украины и ее экономических районов / Е.В. Котов, В.И. Ляшенко // Вестник экономической науки Украины – 2013. – № 31. – С. 55-69. 8. **Крамар О.** Економічна незалежність від РФ: не зупинятися на півшляху / О. Крамар // Тиждень. – 2017. – №20. – С. 18-21. 9. **Лапась Ю.** Чим замінити небезпечну співпрацю з РФ. Чи спроможна Україна остаточно подолати залежність від Росії в оборонній сфері та ІТ-секторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/183864>. 10. **Лапась Ю.** Ще один фронт. Як Україна відповідає на виклики, що постали у віртуальному просторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/183407>. 11. **Самаєва Ю.** Дійти до поліції. Чому 28-відсоткове зростання експорту – дуже скромний показник / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 2017. – №21. – С. 1,6. 12. **Тишук Т.** Рух до Європи "в "тіні" або Яким є рівень тіньової економіки у зовнішньоторговельних операціях України та ЄС і як запобігти його подальшому зростанню / Т. Тишук // Дзеркало тижня. – 2015. – №41. – С.7.

Ляшенко В. І., Прокопенко Р. В., Дзюба С. В. Сценарії ринкової орієнтації зовнішньоекономічної діяльності Придніпровського економічного району в сучасних умовах

Розглянуто перспективи основних галузей спеціалізації Придніпровського економічного району на світових ринках з врахуванням їх історичного розвитку та у припущенні, що російсько-український конфлікт буде розвиватись за сценарієм його замороження та збереження наявного рівня економічних зв'язків. Встановлено, що Дніпропетровська область експортує та імпортує переважно промислову продукцію низького ступеня переробки. Основними товарами, що імпортує Запорізька область, є ресурсні товари, причому найбільша їх частка імпортується з РФ. Незважаючи на деяке зменшення частки імпорту з цієї країни, залежність промисловості Запорізької області від РФ надмірно велика, що несе потенційні загрози.

Ключові слова: російсько-український конфлікт, Придніпровський економічний регіон, зовнішньоекономічна діяльність, розвиток зовнішньої торгівлі.

Ляшенко В. И., Прокопенко Р. В., Дзюба С. В. Сценарии рыночной ориентации внешнеэкономической деятельности Приднепровского экономического района в современных условиях

Рассмотрены перспективы основных отраслей Приднепровского экономического района на мировых рынках с учетом их исторического развития и в предположении, что российско-украинский конфликт будет развиваться по сценарию его заморозки и сохранения имеющегося уровня экономических связей. Установлено, что Днепропетровская область экспортирует и импортирует преимущественно промышленную продукцию низкой степени переработки. Основными товарами, которые импортирует Запорожская область, являются ресурсные товары, причем наибольшая их доля импортируется из РФ. Несмотря на некоторое уменьшение доли импорта из этой страны, зависимость промышленности Запорожской области от РФ чрезмерно велика, что несет потенциальные угрозы.

Ключевые слова: российско-украинский конфликт, Приднепровский экономический район, внешнеэкономическая деятельность, развитие внешней торговли.

Lyashenko V., Prokopenko R., Dzyuba S. Scenarios of the market orientation of foreign economic activity of the Pridneprovsky economic region under perfect conditions

The prospects of the main branches of the Dnieper economic region in world markets. When taken into account their historical development. Suggested that the Russian-Ukrainian conflict will evolve according to the scenario of freezing and to preserve the existing level of economic relations. It is established that the Dnepropetrovsk region exports and imports mainly industrial products of low degree of processing. The main goods imported by the Zaporozhye region, are resource products. The largest share is imported from Russia. Despite a slight decrease in the share of this country, the dependence of industry of Zaporozhye region from Russia is very large, which poses a potential threat.

Keywords: Russian-Ukrainian conflict, Pridneprovsky economic region, foreign economic activity, development of foreign trade.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2017

Прийнято до друку 22.06.2017